

Др Ивана СТЕВАНОВИЋ*

Ненад ВУЈИЋ*

МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ СТАНДАРДИ О КРИВИЧНОПРАВНИМ ИНСТРУМЕНТИМА ЗАШТИТЕ ОШТЕЋЕНИХ ЛИЦА И РАЗЛОЗИ НЕОПХОДНОСТИ ЊИХОВЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ У НАЦИОНАЛНО КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО¹

Апстракт. Стварање услова за заштиту права жртава и сведока кривичних дела у свакој земљи подразумева, пре свега, постојање адекватног нормативног и стратешког оквира и развијене кривичноправне инструменте заштите. Последњих година на нивоу међународног права дошло је до значајног унапређења норми и стандарда у области заштите права жртава и сведока, а поготово доношењем Директиве Европске уније којом се утврђују минимални стандарди у вези са правима, подршци и заштити жртава кривичних дела (2012/29). У циљу побољшања нормативног оквира за унапређење права жртава и сведока кривичних дела Република Србија је већ предузела одређене кораке на усклађивању са међународно-правним стандардима али аутори у раду наводе да су и даље потребне одређене измене казненог законодавства, између осталог, у делу који се односи на: 1) уклањање термилошке недоумице у погледу односа појмова "жртва" и "оштећени", 2) унапређење права на правну помоћ, 3) права на информисање (благовремена и тачна информисаност о правима жртве и статусу кривичног предмета у којој се она појављује као оштећена) 4) права на превођење, 5) права на остваривање имовинскоправног захтева, 6) установљавање "индивидуалне процене" ради утврђивања посебних потреба у сваком конкретном случају, унапређење права посебно осетљивих жртава и сведока, итд. Аутори указују да је поред измена кривичног законодавства, неопходно одређене интервенције извршити и у правосудном организационом законодавству и наглашавају да ће најзахтевније у организационом и финансијском смислу, представљати успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на територији читаве Републике Србије. Све наведено мора да буде праћено и дефинисаним систем обука у области заштите права жртава и сведока.

Кључне речи: жртве и сведоци, кривичноправни инструменти, оштећена лица, међународни стандарди и кривично законодавство.

* Виши научни сарадник и директор Института за криминолошка и социолошка истраживања

* Директор Правосудне академије

¹ Рад је настао као део програмских активности Института за криминолошка и социолошка истраживања и Правосудне академије и представља имплементацију научноистраживачког приступа у програме обука које Правосудна академија реализује за носиоце правосудних функција.

1. Увод

Стварање услова за заштиту права жртава и сведока кривичних дела у свакој земљи подразумева, пре свега, постојање адекватног нормативног и стратешког оквира и развијене кривичноправне инструменте заштите. Последњих година на нивоу међународног права дошло је до значајног унапређења норми и стандарда у области заштите права жртава и сведока, што је за државе значило почетак процеса усаглашавања нормативног оквира са новедефинисаним међународним стандардима. Установљавање међународно-правних стандарда о кривичноправним инструментима заштите, наметнуло је као неопходности јачање капацитета државних институција и пружалаца подршке жртвама и сведоцима кривичних дела, као и јачање свести шире јавности о постојању важности и улози служби за подршку жртвама, а све са циљем стварања одрживог система.

Доношењем Директиве Европске уније којом се утврђују минимални стандарди у вези са правима, подршци и заштити жртава кривичних дела (у даљем тексту: Директива)² и јачању положаја жртава у кривичноправном систему, наступила је и обавеза Србије да као земља кандидат за чланство у ЕУ, усклади свој национални законодавни оквир са одредбама Директиве. Република Србија је 28. јула 2014. године званично примила Извештај о скринингу за Преговарачко поглавље 23: Правосуђе и основна права.³ Тај документ представља завршни корак аналитичког прегледа усклађености законодавства Републике Србије са правним тековинама и стандардима Европске уније, спроведеног у периоду који је претходио припреми Извештаја. По процени коју је Европска комисија изнела у Извештају о скринингу, Србија треба да спроведе мере неопходне ради успостављања минималних стандарда о правима, подршци и заштити жртава и сведока кривичног дела у складу са Директивом 2012/29. Ради испуњења задатака које је Европска комисија поставила пред Републику Србију, Акционим планом за Поглавље 23⁴ који је Влада Републике Србије усвојила априла 2016. године, предвиђен је читав низ активности. Најпре, Акционим планом је предвиђен сет активности које за сврху имају унапређење положаја жртава уопште, без обзира на врсту кривичног дела. Поред тога, Акциони план у различитим сегментима предвиђа различите активности које имају за циљ унапређење положаја појединих, посебно осетљивих категорија жртава. Дефинишући прелазна мерила кроз чију испуњеност ће оцењивати напредак који је Србија направила у овој области, ЕУ је поздравила намеру Србије да оцени степен усклађености свог законодавства са правним тековинама ЕУ у погледу права жртве и да након тога изврши усклађивање свог законодавства, као и да успостави мрежу услуга широм земље за пружање подршке жртвама, сведоцима и оштећенима у свим фазама кривичног поступка. Поред тога, ЕУ је нагласила да Србија треба да обезбеди приступ основном нивоу услуга подршке и да олакша упућивање на организације за пружање помоћи жртвама од стране полиције. ЕУ је позвала Србију да активно подстиче и прати примену ових права, као и да организује довољан број обука у вези са тим.⁵

² Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године којом се успостављају минимални стандарди у вези са правима, подршком и заштитом за жртве кривичних дела и замењује Оквирна одлука Савета 2001/220/ПУП (SL L 315 од 14. 11. 2012).

³ Извештај о скринингу за Поглавље 23, доступно на: http://seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skri-ning/Screening%20Report%2023_SR.pdf.

⁴ Акциони план за Поглавље 23, доступно на: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>.

⁵ European Union Common Negotiation Position for Chapter 23, available on: <http://mpravde.gov.rs/files/Ch-23%20EU%20Common%20Position.pdf>.

Ценећи значај планираних активности предвиђених Акционим планом за Поглавље 23, у оквиру IPA 2016 програма, Европска унија је одобрила и средства за спровођење Пројекта подршке и помоћи жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији, који у периоду 2018-2021. спроводи Мисија ОЕБС-а у Републици Србији. У оквиру пројектних активности, између осталог, обезбеђена је експертска подршка ресурсној радној групи задуженој за израду Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији (у даљем тексту: Стратегија) и пратећег акционог плана. Радна група основана решењем министра правде је у свој састав укључила представнике свих релевантних институција (Министарство правде, Високи савет судства, Државно веће тужилаца, Врховни касациони суд, Републичко јавно тужилаштво, Министарство унутрашњих послова, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања), као и представнике организација цивилног друштва изабране путем јавног позива, уз подршку Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом. У периоду јул 2018- јул 2019.године, након бројних састанака радне групе и два циклуса јавних консултација, израђен је финални нацрт ових стратешких докумената и прослеђен Министарству правде. Радним текстом је предвиђено шестогодишње важење Стратегије (2019-2025) при чему би њено спровођење било конкретизовано кроз два акциона плана са трогодишњим важењем. Основни извор ЕУ стандарда на коме су засновани циљеви ових стратешких докумената и планиране мере је Директива о жртвама, а у оквиру свеобухватног приступа унапређењу положаја жртава и сведока кривичних дела, значајно место у Стратегији и Акционом плану припада и успостављању система обука у овој области. Имајући наведено у виду основни циљ овог рада је да укаже на значај међународних стандарда о кривичноправним инструментима заштите жртава и сведока у кривичном поступку, као и на кораке које Република Србија чини у њиховој имплементацији у стратешки и нормативни национални оквир.

2. Кривичноправни инструменти заштите оштећених лица и неопходност њихове имплементације у национално кривично законодавство

Република Србија последњих година чини значајније напоре у циљу побољшања свог нормативног оквира за унапређење права жртава и сведока кривичних дела, имајући у виду поједина истраживања и анализе које су сачињене с циљем сагледавања тренутног стања, може се констатовати да је нормативни оквир у одређеној мери усклађен са међународноправним стандардима, посебно одредбама Директиве, али да су и даље потребне одређене измене,⁶ између осталог, у делу који се односи на уклањање термилошке недоумице у погледу односа појмова "жртва" и "оштећени", унапређење права на правну помоћ, права на информисање (благовремене и тачне информисаности о правима жртве и статусу кривичног предмета у којој се она појављује као оштеће-

⁶ Видети више: Бејатовић, С. (2020) "Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)", стр. 13-40, у: Бејатовић, С. (ур.) *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији; Шкулић, М. (2020) "Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (директива 2012/29 ЕУ) и други међународноправни стандарди (степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења)", стр. 55-77, у: Бејатовић, С. (ур.) *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.

на) и превођење, праванаостваривање имовинскоправног захтева, установљавање "индивидуалне процене" ради утврђивања посебних потреба у сваком конкретном случају, итд. Поред поменутих измена кривичног законодавства, одређене интервенције су неопходне и управо судном организационом законодавству, али и кључним подзаконским актима, попут Судског пословника и Правилника о управи у јавним тужилаштвима.

Овај процес ближе је планиран кроз активности у Акционом плану којима је предвиђено, најпре, формирање и рад експертске групе за израду нацрта неопходних измена казненог законодавства и пратећих подзаконских аката у делу који се односи на усаглашавање са одредбама Директиве (2012)029, као и у погледу и оснивања и рада Националне мреже служби подршке жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији (активност 2.1.1.). Основна идеја ове активности, јесте адекватна припрема конкретних решења у погледу основних недоследности нашег казненог законодавства на које професионалци и теоретичари годинама уназад посебно указују. У том смислу, Акционим планом су предвиђене измене и допуне Кривичног законика, Законика о кривичном поступку, Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, Закона о извршењу кривичних санкција и Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

Када је реч о изменама и допунама Кривичног законика и Законика о кривичном поступку, као кључне тачке које захтевају законодавну интервенцију, посебно су препозната следећа питања:

- усклађивање са дефиницијом жртве из Директиве (2012) 029;
- право жртава да приликом извођења доказних радњи са њима буде особа од поверења;
- забрана унакрсно испитивања и сугестибилних питања код испитивања посебно осетљивих жртава и сведока;
- унапређење права жртава на достављање релевантних аката у кривичном поступку;
- унапређење права жртава на правни лек у кривичном поступку;
- обим, доступност и поступак коришћења података из упитника о процени индивидуалних потреба жртве током кривичног поступка;
- малолетно лице као сведок и статус посебно осетљивог сведока;
- питање употребе видео линка;
- услови за искључење јавности са главног претреса;
- заштита података о посебно осетљивим сведоцима;
- употреба језика у кривичном поступку;
- надлежност и поступак обавештавања жртве о пуштању окривљеног из призора.

У погледу измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица којим се релевантне одредбе овог Закона усклађују са одредбама Директиве (2012)29 ЕУ, као нарочито важна идентификована су следећа питања:

- обим примене права на пуномоћника оштећеног;
- ограничење броја испитивања малолетног оштећеног;
- забрана суочавања малолетног оштећеног који је млађи од 14 година.

Током свог рада, радна група за израду Стратегије препознала је и чињеницу да након последњих измена Кривичног законика, нису уследиле неопходне измене Закона о изменама и допунама Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободe према малолетним лицима ("Маријин закон"), којим би се тај закон ускладио са Кривичним закоником. Имајући у виду његов значај у сегменту заштите деце жртава, Акционим планом је предвиђена и измена овог закона.

Будући да Директива предвиђа и обавезу обавештавања жртве о чињеници да је учинилац поново на слободи, Акционим планом је предвиђена измена Закона о извршењу кривичних санкција и Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, у делу који регулише механизме обавештавања жртве о пуштању осуђеног на слободу. Прецизније, препозната је потреба да такви механизми буду успостављени у пракси.

Имајући у виду обим и број планираних измена, јасно је да би образлагање сваке од њих захтевало много ширу анализу него што дозвољава природа овог рада. У наставку ћемо се усредсредити на она питања која су изазвала највећу пажњу у научној и стручној јавности. Овде пре свега мислимо на најбитније сегменте неопходног унапређења казненог законодавства. Подједнако важно нам је и да укажемо на питање измене прописа који уређују организацију правосуђа у Републици Србији, будући да без њихове компатибилности са измењеним казним законодавством, положај жртава не може бити суштински унапређен. Исто важи и када је реч о обукама за припаднике полиције, носиоце правосудних функција, пружаоце подршке и помоћи и адвокате, чија сензибилизација за поступање са жртвама, у складу са одредбама Директиве, представља кључни предуслов за будућу доследну и ефикасну примену измењеног казненог законодавства у пракси.

2.1. Казнено право и жртва

Уколико кривичноправну заштиту жртава кривичних дела одредимо као скуп правних норми којим се даје законски опис кривичних дела којима се угрожава или повређује живот, телесни интегритет, здравље, полна слобода жртава кривичних дела, можемо констатовати да модерна кривична законодавства све више проширују зону инкриминације, повећавајући и диференцирајући систем кривичних дела. Наравно, кривичноправни систем мора деловати у садејству с осталим деловима правног система, односно повезано са другим институционалним системима као што су: систем социјалне заштите, здравство, образовање. Само питање критеријума правне интервенције једно је од најсложенијих и најделикатнијих проблема који задире у подручје људских слобода и права и у том смислу кривичноправна заштита представља "најригорознији" вид правне реакције, што је посебно изражено код кривичноправне заштите малолетних лица.⁷

Основно средство кривичног права и данас јесте казна, а вредност заштитног објекта и облик напада постављају се као критеријум за постављање границе кривичноправне заштите и прописивање казне.⁸ Иначе, опште је прихваћен став да прописивање казне треба вршити с акцентом на вредност заштитног објекта и степен његовог угрожавања или повреде⁹ и увек имати у виду *могућности и ефикасности* кривичноправне за-

⁷ Обретковић, М. (1998) "Насиљеупородицииправадететаназштиту", *Темид*, година 1, бр. 4, стр. 6.

⁸ Стојановић, З. (1987) *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд, стр. 79.

⁹ *Ibid*, стр. 90.

штите жртве уопште, односно неопходност појачане кривичноправне заштите посебно осетљивих категорија жртава. Свако кривично законодавство мора наведено имати у виду, односно настојати да на прво место стави заштиту личних и индивидуалних добара и да пронађе праву меру у заштити општих добара.¹⁰

Оно што је такође важно имати на уму да Кривични законик ни на једном месту не дефинише појам "жртва кривичног дела", и превасходно користи појам "пасивни субјект кривичног дела" који је много ужи од појама "оштећени", у кривичнопроцесном смислу. Појму пасивног субјекта одговара појам жртве у криминологији, односно виктимологији, с тим што се и овај појам шире схвата.

Кривично материјално право у Србији у Кривичном законнику у свега неколико одредаба користи термин жртва, а уопште не користи термин "оштећени" који је једини заступљен у кривичном процесном законодавству Републике Србије. Термин "жртва" Кривични законик употребљава једино када: прописује општа правила о одмеравању казне ("...односно према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца" - чл. 54. КЗ), услове за одређивање заштитног надзора ("...његово држање после учињеног кривичног дела а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца - чл. 72 КЗ), садржину заштитног надзора ("...међу које спада и отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела" - чл. 73 КЗ), при доношењу одлуке да ли ће изрећи судску опомену ("...при одлучивању да ли ће изрећи судску опомену суд ће, водећи рачуна о сврси судске опомене, посебно узети у обзир личност учиниоца, његов ранији живот, његово понашање после извршења кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено" - чл. 77), при дефинисању посебног облика кривичног дела трговине људима, "...односно у ситуацији када се ради о учиниоцу који зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене у основном облику трговине људима" (чл. 388 ст. 8 КЗ).

Питање које је, у погледу усаглашавања нашег казненог законодавства са одредбама Директиве, по мишљењу аутора, ипак привукло највећу пажњу, јесте однос појмова "жртва" који користи Директива и оштећени, који познаје наш Законик о кривичном поступку. Под појмом оштећени у важећем Законнику о кривичном поступку подразумева се: "физичко или правно лице чије је неко лично или имовинско правоизвршењем кривичног дела повређено или угрожено" (члан 2. тач. 11 ЗКП). У том смислу појам оштећени шири је од појма пасивног субјекта кривичног дела, односно жртва,¹¹ јер се под одређеним околностима у кривичном поступку као оштећени може појавити лице које није било пасивни субјект кривичног дела, односно жртва.¹² Тако, одређујући круг правних следбеника оштећеног, члан 57. ЗКП дефинише да ако оштећени умре у

¹⁰ Coady, M. M., Coady, C. A. J. (1995) "There Ought to be a Law Against it: Reflections on Child Abuse, Morality and Law" in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995, str. 128-139.

¹¹ Шкулић, М. (1999) "Кривичнопроцесни положај деце – жртва насиља", *Темид*, бр. 3-4, година 2, стр. 5-6.

¹² Стевановић, И. (2014) "Кривичноправни системи заштита малолетних лица (национални нормативни аспект)", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: International Management Group- IMG, стр. 33.

току рока за давање изјаве о преузимању кривичног гоњења или за подношење предлога за кривично гоњење односно у току поступка, његов брачни друг, лице са којим живи у ванбрачној или каквој другој трајној заједници живота, деца, родитељи, усвојеници, усвојитељи, браћа, сестре и законски заступник могу у року од три месеца после његове смрти дати изјаву да преузимају гоњење или поднети предлог, односно дати изјаву да остају при предлогу.

Што се тиче Директиве, на основу члана 2. може се закључити да се овим документом препознају две категорије жртава кривичних дела а критеријум њиховог разликовања је чињеница да ли је извршењем кривичног дела жртва-пасивни субјекат кривичног дела изгубила живот или не. У случајевима када извршењем кривичног дела није дошло до губитка живота жртве кривичног дела под тим појмом се схвата "физичко лице које је претрпело повреду, укључујући физичку, психичку или емотивну повреду, или материјалну штету која је директно проузрокована кривичним делом". У овом случају реч је о жртви у ужем смислу њеног значења. Насупрот овом, у случају када је извршењем кривичног дела директно проузрокована смрт жртве (пасивног субјекта кривичног дела) под жртвом се сматрају чланови породице лица чија је смрт директна последица кривичног дела и који су претрпели повреду или штету као последицу смрти тог лица (жртва кривичног дела у ширем смислу). Уз то, прецизиран је и круг лица као чланова породице. То су: супружник, лица која живе са жртвом у интимној, стабилној и континуираној заједници у оквиру заједничког домаћинства, сродник по директној линији, браћа и сестре и лица о којима се жртва стара.

Имајући наведено у виду, јасно је да је појам оштећеног по Законнику о кривичном поступку шири од појма жртве који садржи Директива, будући да обухвата и правна лица. У том смислу, поставља се питање како поступити у контексту усаглашавања са одредбама Директиве. Стручна и научна јавност у Србији у овом тренутку нема јединствено изражен став, па се предлози крећу од идеје потпуног напуштања термина оштећени и прихватање термина жртва кривичног дела, што би поред осталог, имало за последицу и потпуни раскид са нашом правном традицијом по овом питању, али и свеобухватне интервенције у ЗКП-у које би подразумевале паралелну егзистенцију појмова "жртва" и "оштећени", не би ли се осигурала дистинкција између положаја физичких и правних лица. Трећи су мишљења да је могуће извршити допуне садашње дефиниције оштећеног у Законнику о кривичном поступку уз узимање у обзир појам жртве из члана 2. Директиве, али има и сматрања да је најадекватније интервенисати само у члану 11. Законика о кривичном поступку, где би било предвиђено да се у случају када је извршењем кривичног дела оштећено само физичко лице тај појам има тумачити у складу са чланом 2. Директиве.¹³ Од решења овог питања зависиће и друге важне измене процесног законодавства, а с циљем унапређења заштите жртава и сведока у кривичном поступку.

За разлику од питања односа "појам жртве" и "појам оштећени" тамо где постоји апсолутна сагласност научне и стручне јавности, јесте потреба да се у што краћем року предузму мере које би у пракси олакшале стваривање права жртве кривичног дела на компензацију. Наиме, чланом 16. Директиве предвиђена је обавеза државе да обезбеди жртвама остваривање права на надокнаду штете од починиоца током кривичног поступка, у разумном року, осим у случајевима где национално законодавство предвиђа

¹³ Види више у: Шкулић, М. (2020) *оп. цит.* стр. 67-69; Бејатовић, С. (2020) *оп. цит.* стр. 19-20).

другу врсту поступака за доношење такве одлуке. У том смислу на основу члана 258. Законика о кривичном поступку предвиђено је да: "У пресуди којом окривљеног оглашава кривим или решењу о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења, суд овлашћеном лицу досудити имовинскоправни захтев у целини или делимично, а за вишак упутити на парнични поступак, а да "ако подаци кривичног поступка не пружају поуздан основ ни за потпуно ни за делимично пресуђење, суд ће овлашћено лице упутити да имовинскоправни захтев у целини може да остварује у парничном поступку". Дакле, одлучивање о имовинскоправном захтеву у кривичном поступку је, у складу са законом, предвиђено као правило. Међутим, упркос овако постављеној законској норми одлука о имовинскоправном захтеву у кривичном поступку представља праву реткост, при чему је образложење суда готово увек идентично- "оваква одлука би захтевала прикупљање додатних доказа, чиме би се додатно одуговлачио кривични поступак".

Врховни касациони суд Републике Србије препознавши овај проблем као проблем примене законског решења у пракси приступио је изради: *Смерница за унапређење судске праксе у поступцима за накнаду штете жртвама тешких кривичних дела у кривичном поступку*¹⁴, (мера 1.5) које је Врховни касациони суд усвојио у новембру 2019. године, чиме су судијама "кривичарима" пружене конкретне смернице, базиране на искуствима њихових колега који свакодневно одлучују о одштетним захтевима у парничном поступку, са циљем да им се олакша доношење одлуке о имовинскоправном захтеву већ у кривичном поступку. Ово је само прва у низу планираних мера чији је циљ унапређење праксе у овој области, будући да се започело и са спровођењем обука за примену Смерница, али и да је планирано да Врховни касациони суд прати њихову примену и о томе извештава на годишњем нивоу. Имајући у виду и учесталу немотивисаност жртва да истакну и одреде имовинскоправни захтев, али и чињеницу да ретко имају стручну помоћ адвоката, Акционим планом је предвиђена и израда униформног обрасца у чијем би попуњавању у сврху истицања и одређивања имовинскоправног захтева, помоћ пружали запослени у службама помоћи и подршке жртвама и сведоцима. Делимо и мишљење о неопходности унапређења улоге јавног тужилаштва у овом сегменту, што би се могло постићи, "преношењем једног значајног дела Смерница који се бави питањем прикупљања доказа који су од значаја за доношење одлуке о имовинскоправном захтеву, у обавезујуће упутство које би донео Републички јавни тужилац".¹⁵

Такође, имајући у виду неопходност измена и унапређења кривичнопроцесних инструмената у области заштите права оштећених, неходна је интервенција и на законодавном нивоу у смислу прецизирања одредаба које регулишу питања имовинскоправног захтева оштећеног (чл. 252-260 ЗКП), односно прецизирање одредбе члана 283. ЗКП везано за условљени опортунитет и условљавање одлуке о одлагању кривичног гоњења обавезом да: осумњичени надокнади причињену штету или отклони штетне последице настале кривичним делом", као и прописивање да "споразум о признању кривичног

¹⁴ Врховни касациони суд, *Смерница за унапређење судске праксе у поступцима за накнаду штете жртвама тешких кривичних дела у кривичном поступку*, доступно на: <https://www.осце.орг/ср/мисион-то-сербија/437726>, приступљено 22.6. 2020. године

¹⁵ Видети шире: Колаковић-Бојовић (2017) "Жртва кривичног дела (Поглавље 23 - норма и пракса у Републици Србији)", у: Бејатовић, С. (ур.) *Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) : кривичноправни аспекти*, предавање по позиву на LVII редовном годишњем саветовању Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & "IN-TERMEX", стр. 143-144.

дела, садржи и споразум о имовинскоправном захтеву, уколико је поднет" (чл. 314. ст. 1. тач. 4. ЗКП).¹⁶

Када је реч о обавези успостављања фонда за компензацију жртвама, важно је напоменути да ова обавеза Директивом није предвиђена. Међутим, не значи да ова обавеза нема упориште у другим изворима међународног права, али је чињеница да неке од њих Република Србија и даље није ратификовала¹⁷ или да је ставила резерву на релевантне чланове већ ратификованих инструмената у делу који се односе на ову обавезу, пупут *Истамбулске конвенције*.¹⁸ Ово свакако не умањује важност изналажења механизма да се жртвама које не могу да добију обештећење од учиниоца или је учинилац непознат у најкраћем могућем року обештете на други начин.

2.2. Унапређење положаја посебно осетљивих категорија жртава

Заштита права посебно осетљивих категорија жртава и њихова пуна примена у пракси представља једно од средишта изградње новог система предвиђеног Стратегијом и Акционим планом. Иначе, посебно осетљива категорија жртава током кривичног поступка представља особу којој су на основу индивидуалне процене неопходне посебне мере заштите. Примена ових мера подразумева: узимање изјаве од жртава у просторијама које су осмишљене за ту намену, 2) узимање изјаве од стране обучених стручњака; 3) могућност да изјаву узме једна особа истог пола као жртва, посебно код жртава сексуалног насиља, родног насиља и насиља у интимним партнерским односима, осим уколико узимање изјаве није обављено од стране самог тужиоца или судије; 4) коришћење аудио-визуалне могућности узимања исказа; 5) коришћење могућности да жртва буде испитана у посебној просторији а не у судници; 6) избегавање непотребног испитивања које се односи на жртвин приватни живот и 7) омогућавање одржавања расправе без присуства јавности (чл. 23. Директиве).

Деца-жртве у току кривичног поступка према Директиви имају посебна гарантована права. У смислу члана 24. Директиве се налаже државама чланицима да осигурају да током истраге разговор са децом жртвама буде аудио-визуелно снимљен тако да се може користити као доказ у кривичном поступку. У складу са националним кривичним правом државе чланице треба да поставе специјалног пуноћника детету жртви кривичног дела у случају када су носиоци родитељске одговорности онемогућени да заступају децу жртве због сукоба интереса, као и у случајевима када дете није у пратњи породице или је одвојено од ње. У случајевима када дете жртва има право на адвоката, оно има право на правни савет и заступање, у своје име, у поступцима у којима постоји или може постојати сукоб интереса између детета жртве и носилаца родитељске одговорности. Када постоји неизвесност у погледу старости жртве, а постоје разлози који указују да је жртва дете, жртва ће се за сврхе ове Директиве сматрати дететом.¹⁹

¹⁶ Бејатовић, С. (2020) *op. cit.* стр. 26.

¹⁷ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24.XI.1983

¹⁸ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, доступно на: <https://rm.coe.int/168046031c>, приступљено 22.6.2020. године.

¹⁹ Видети шире: Kolaković-Bojović, M. (2018) "Child Victims in Serbia - Normative Framework, Reform Steps and EU Standards", i: Stevanović, I. (ed.) *Child Friendly Justice*, Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, pp. 175-178.

Такође, важно је указати и да је Европски суд за људска права у неким својим одлукама, закључио да посебне интересе у кривичном поступку имају одређене категорије сведока, који су у исто време и жртве кривичних дела, а који услед одређених врста кривичних дела учињених на њихову штету, али и других околности, попут пола, узраста, начина живота и сл., спадају у категорију тзв. Посебно осетљивих "рањивих" сведока. То се нарочито односи на децу која су жртве сексуалних кривичних дела или насиља у породици. Према ставу суда код ове категорије сведока постоји висок степен ризика од "секундарне виктимизације", па је суд сматрао да би таква лица нарочито озбиљно била трауматизована суочавањем са окривљеним током суђења, због чега оправдано предузимање одређених мера којима се штитила како интимна сфера ове врсте сведока и жртава, тј. оштећених кривичним делима, тако и њихов психички статус који би могао бити озбиљно угрожен или повређен ако би се та лица непосредно појавила на суђењу. Такође, Европски суд за људска права посебну пажњу посвећује и "могућности" коришћења исказа које је сведок дао у ранијим фазама кривичног поступка, пре свега у истрази. Наиме, суд је у неким својим одлукама: *Windisch*,²⁰ *Unterpertinger*,²¹ *Saidi*,²² *Rachdad*,²³ закључио да коришћење исказа из ранијих стадијума кривичног поступка, а без непосредног испитивања сведока на главном претресу пресудом који треба мериторно да одлучи о предмету кривичног поступка, начелно није искључено, али да је то могуће само под одређеним рестриктивним условима.²⁴ Према мишљењу суда од суштинске је важности да се ради о сведоку који из објективних разлога не може да буде присутан на суђењу, било стога што га није могуће пронаћи, тј. зато што се не зна где борави, било зато што више није у животу, или се ради о неком другом објективно озбиљном и легитимном разлогу за неприсуствовање сведока главном претресу. Такође је битно да је одбрана у претходним фазама поступка у оквиру којих је такав сведок дао свој исказ, имала прилику да га испита, те да поред тога, службени актери кривичног поступка, као и уопште, органи државне власти, не сnose одговорност што је такав сведок у конкретном случају одсутан.²⁵

На нивоу међународних стандарда посебно се инсистира и на потреби установљавања посебних мера заштите и помоћи деци, односно дефинисању одредбе које промовишу неопходност успостављања националне и међународне сарадње у превенцији и сузбијању насиља над децом.²⁶ Важан корак представља и увођење постављених стандарда у нормативни оквир Републике Србије ратификацијом *Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији* (у даљем тексту: *Протокол*)²⁷ и *Конвенције Савета Европе о заштити деце од*

²⁰ Case of *Windisch v. Austria* (Application no. 12489/86), пресуда од 27. септембра, 1990. године.

²¹ Case of *Unterpertinger v. Austria* ((Application no. 9120/80), пресуда од 24. новембра 1986. године.

²² Case of *Saidi v. France* (Application no. 14647/89), пресуда од 20. септембра, 1993. године.

²³ Case of *Rachdad v. France* - Application No. 71846/01, judgment of 13 November 2003, final on 13 February 2004.

²⁴ Видети шире: Шкулић, М. (2011) "Поступак у коме се појављује оштећено малолетно лице" у: *Малолетничко кривично право*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду & "Службени гласник", стр. 348-366.

²⁵ Видети шире: Шкулић, М. (2015), *op. cit.*, стр. 19-22.

²⁶ Стевановић, И. (2014), *op. cit.*, стр. 33.

²⁷ *Закон о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији*, "Службени лист СРЈ- Међународни уговори", бр. 22/02.

сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања²⁸, као и измене и допуне релевантног кривичнопроцесног оквира у складу са ратификованим конвенцијама.

Поред ратификованих међународних уговора и "меко право" попут: *Смерница о правосудним питањима која се односе на децу жртве и децу сведоке кривичних дела* представљају државама важан путоказ у ком правцу треба развијати нормативни оквир у посматраној области.²⁹ У духу *Смерница о правосудним питањима која се односе на децу жртве и децу сведоке кривичних дела*, са децом треба поступати на брижљив начин узимајући у обзир њихову личну ситуацију, непосредне потребе, старост, пол, инвалидитет и ниво зрелости уз потпуно поштовање њиховог физичког, менталног и моралног интегритета (*право на поштовање достојанства*). Друго, деца жртве и сведоци треба да имају приступ правди без дискриминације по основу расе, боје коже, пола, језика, вере, политичког или другог мишљења, националног, етничког или социјалног порекла, имовине, инвалидитета или другог статуса (*право на заштиту од дискриминације*). Треће, деца жртве и сведоци, њихови родитељи или старатељи и пуномоћници, од првог контакта са судским процесом као и током његовог трајања, треба да буду адекватно и без одлагања информисани *inter alia* о: (А) доступности здравствене, психолошке, социјалне и друге релевантне услуге подршке, (Б) улози деце жртава и сведока у поступку, времену, месту као и начину сведочења, (Ц) току и свим одлукама у вези са кривичним поступком, (Д) могућностима за остваривање имовинскоправног захтева у кривичном или парничном поступку (*право на информисање*). Четврто, потребно је обезбедити да деца жртве и сведоци могу слободно и у складу са својим узрастом изражавати погледе и забринутост у вези са њиховим учешћем у судском поступку (*право на изражавање мишљења*). Пето, стручњаци треба да развију и спроводе мере за пружање подршке деци жртвама и сведоцима у циљу олакшавања исказа и разумевања фаза кривичног поступка (*право на стручну подршку*). Шесто, деца жртве и сведоци треба да уживају право на приватност (*право на поштовање приватности*). Седмо, стручњаци треба да воде рачуна о осетљивости деце жртвама и сведока обављајући разговоре са њима у просторијама спречијално намењеним за испитивање деце као и прилагођавањем одвијања судског поступка њиховим потребама путем прављења паузе током сведочења детета, заказивања расправа у време које одговара узрасту и зрелости детета, као и одговарајућег система обавештавања између надлежних органа како би се осигурало да дете долази у суд само онда када је то неопходно. Такође, потребно је смањити број разговора и саслушања деце жртва и сведока на најмању могућу меру како би се избегао непотребни контакт са другим учесницима у поступку. Поред тога, препорука је да се деца жртве и сведоци заштите од унакрсног испитивања од стране дбрране (*право на заштиту деце током судског поступка*). Осмо, у случају опасности од угрожавања безбедности детета жртве или сведока треба предузети одговарајуће мере заштите од таквог ризика пре, током и након окончања судског поступка. Такве заштитне мере могу укључивати: (А) избегавање директног контакта између деце жртва односно сведока и окривљеног; (Б) одређивање притвора у предистражном поступку, изрицање забране напуштања стана или другог облика лишења слободе; (Ц) заштите деце жртава и сведока од стране полиције (*право на заштиту безбедности*). Девето, стручња-

²⁸ Закон о потврђивању Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, "Службени гласник РС- Међународни уговори", бр. 1/2010.

²⁹ Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, Annex, Odeljak, V-XIV, ECO-SOC Resolution 2005/20, <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>, 23.7.2017.

ци треба да развију и имплементирају свеобухватне и посебно прилагођене стратегије и интервенције у случајевима где постоји ризик од секундарне виктимизације деце жртава. Приликом разраде стратегија треба да се узме у обзир природа виктимизације, кућно или злостављање у институционалном окружењу, сексуална експлоатација, трговина људима (*право на заштиту од секундарне виктимизације*). Коначно, деца жртве треба да имају приступ репарацији како би се постигло потпуно оштећење, реинтеграција и опоравак. Репарација може укључивати накнаду штете од стране окривљеног, помоћ из програма компензације жртава којима управља држава или накнаду штете у парничним поступцима (*право на репарацију*).

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица садржи у основи норме којима се умањују последице секундарне виктимизације малолетних лица оштећених када се саслушавају као сведоци. Међутим, и у овој области неопходна су усаглашавања, преваходно са одредбама Законика о кривичном поступку везано за тужилачку истрагу, као и одређена прецизнија решења везана за употребу аудио-видео линка, изричите забране суочавања и немогућности унакрсног испитивања и постављање сугестибилних питања малолетним лицима, а што је и иначе предвиђено Акционим планом. Ово из разлога јер, по мишљењу стручне и научне јавности, највећи проблем у пракси представља управо чињеница да иако Законик о кривичном поступку начелно забрањује постављање питања сведоку која представљају навођење на одговор (сугестибилна питања), то дозвољава ако се ради о унакрсном испитивању на главном претресу (чл. 98 ЗКП), чиме није искључена могућност унакрсног испитивања и посебно осетљивог сведока, укључујући и ситуацију када је тај сведок малолетан. По мишљењу појединих теоретичара то је пропуст, коју не отклања ни одредба 104. став 1. ЗКП која прописује да се посебно осетљивим сведоцима питања постављају преко органа поступка, будући да питања формулише странка која испитује што би значило да она могу бити и сугестивне природе. Стога они излаз из ове ситуације виде у потпуној забрани постављања сугестивних питања малолетним лицима.³⁰

Такође, мишљења смо да иако законодавац начелно искључује суочење између оштећеног малолетног лица, које спада у категорију посебно осетљивих лица и окривљеног, у пракси таква норма се не поштује у сваком конкретном случају. *Ratio legis* ове одредбе темељи се на чињеници да је суочење по дефиницији врло тензиона процесна радња, чија суштина и јесте у изазивању одговарајућег "конфликта" између два даваоца супротних исказа, да би се на темељу тога или један од даваоца исказа нагнао да одступи од лажног исказа или да би се тако, омогућило судији да боље стекне сопствену непосредну импресију о доказном кредибилитету и уопште о веродостојности појединих међусобно супростављених исказа. С друге стране, у пракси суочење врло ретко доводи до одступања у односу на већ дати исказ, тј. оно се не сматра ефикасном радњом. "Стога, суочење, као радња која је истовремено изузетно тензиона и начелно је конфликтног карактера, а није довољно ефикасна у пракси, по правилу не треба ни спроводити у по-

³⁰ Шкулић, М. (2016) "Положај жртве/оштећеног у кривичноправном систему Србије уопште и у односу на Директиву ЕУ 2012-29", у: Игњатовић, Ђ. (ур.) *Казнена реакција у Србији, VI део*, едиција *Crimen*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 77-78; Шкулић, М., (2014) "Заштита деце/малолетних лица као оштећених и сведока у кривичном поступку", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: InternationalManagementGroup- IMG, стр. 43-63; Бејатовић, С., *Директива 2012/29/ЕУ и кривично законодавство Србије* (степен усаглашености и мере за постизање захтеваног степена усаглашавања), Мисија ОЕБС-а у Србији, стр.21, септембар 2018.

ступку за кривична дела којима је оштећено малолетно лице, а оно је формално и забрањено када је малолетно лице у посебно тешком стању, тј. спада у категорију тзв. Посебно рањивих лица.³¹ Мишљења смо да наведено треба онемогућити установљавањем изричите забране суочавања са малолетним лицем за сва кривична дела прописана чланом 150. ЗМУКД.

Неопходно је изменити и одредбе везане за пуномоћника кога малолетни оштећени мора имати од првог саслушања окривљеног. Према тренутно важећем решењу у случају да малолетно лице нема пуномоћника, њега ће решењем из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, поставити председник суда што није у духу новог Законика о кривичном поступку и чињеници да је њиме уведена тужилачка истрага. У том смислу мишљења смо да треба прописати да: "орган поступка" поставља пуномоћника у случају да малолетно лице нема пуномоћника.³²

3. Измене правосудно-организационог законодавства

Имајући у виду да је за ефикасну и доследну примену казненог законодавства од кључног значаја организација и функционисање институционалних механизма путем, и кроз које се то казнено законодавство примењује, Стратегијом и Акционим планом је предвиђена измена постојећих и доношење нових закона, подзаконских и интерних аката у правосуђу. Тако је у активности 1.1.1 из Акционог плана превиђено формирање експертске групе за израду модела неопходних измена правосудних закона и пратећих подзаконских аката у делу који се односи на оснивање и рад Националне мреже служби подршке жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији и њихово достављање ресорним радним групама Министарства правде које раде на изменама правосудних закона у складу са Нацртом уставних амандмана. Радове експертске групе требало би да резултира предлозима у погледу неопходних закона и то првенствено Закона о уређењу судова, Закона о јавном тужилаштву и Закона о министарствима, који би требало да препознају оснивање и рад служби за помоћ и подршку жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији.

Поред измена поменутих закона, Стратегија и Акциони план предвидели су измену и доношење читавог низа подзаконских и интерних аката који би требало да омогуће поступање са жртвама у оквиру система полиције и правосуђа у складу са одредбама Директиве и измењеног казненог законодавства. У том смислу, од велике важности су планиране измене Судског пословника и Правилника о управи у јавним тужилаштвима. Будући да Стратегија доноси нову организацију и поделу послова у погледу подршке и помоћи жртвама и сведоцима, Акционим планом је предвиђено да се кроз посебне правилнике и упутства, уреде следећа питања:

- стандарди квалитета и одговорности пружалаца подршке и помоћи жртвама и сведоцима кривичних дела;

³¹ Шкулић, М. (2015), *op. cit.*, стр. 22-26.

³² Стевановић, И. Вујић, Н. (2020), "Малолетно лице и друге посебно осетљиве категорије жртва кривичних дела (међународни правни стандарди и кривичнопроцесно законодавство Србије)" у: Бејатовић, С. (ур.), *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији, стр. 100-103.

- поступање са жртвама и сведоцима кривичних дела;
- систематизација радних места у судовима, јавним тужилаштвима и полицији;
- координација рада служби подршке и помоћи.
- стандардизација рада постојећих служби при Посебном одељењу за организовани криминал и Одељењу за ратне злочине Вишег суда у Београду и Тужилаштву за ратне злочине ради укључења у Националну мрежу;
 - укључивање служби подршке жртвама и сведоцима основаних при организацијама цивилног друштва у Националну мрежу служби подршке;
 - надзор над радом служби подршке жртвама и сведоцима кривичних дела у оквиру Националне мреже.

4. Обавеза спровођења специјализованих обука у области права жртава

Једно од кључних питања регулисаних Директивом јесте и обавеза држава чланица ЕУ да у свом институционалном поретку успоставе систем обука у области права жртава. Прецизније, пар. 61. Директиве предвиђа да сви представници институција који долазе у контакт са жртвама треба да имају приступ и да добију одговарајућу почетну и сталну обуку на нивоу који одговара њиховом контакту са жртвама, чиме би се омогућило да препознају жртве и њихове потребе и да поступају са њима са поштовањем, сензибилисано, професионално и без дискриминације. Лица која могу бити укључена у индивидуалну процену потреба жртава или њихову заштиту или дефинисање заштитних мера, треба да добијају специјализовану обуку о томе како да спроведу процену. Државе чланице треба да обезбеде такав тренинг и за полицијске службенике и судско особље. Подједнако, обука треба да буде промовисана и међу адвокатима, тужиоцима и судијама, као и међу пружаоцима подршке жртвама и службама у области ресторативне правде. Овај захтев треба да обухвати и обуке за специјализоване врсте подршке на коју се жртве упућују или специјализовану обуку фокусирану на жртве са посебним потребама или посебну психолошку подршку. Где постоји таква потреба, обуке треба да уваже и родно заснован приступ. Активности држава чланица треба да буду праћене адекватним смерницама, препорукама и разменом добре праксе у складу са *Буданештанском мапом пута*.

Поред наведеног, Директива у члану 25, став 1, предвиђа да су Државе чланице у обавези да сви представници институција који могу доћи у контакт са жртвама, попут полицијских службеника и судског особља, добију основну и специјализовану обуку која одговара нивоу њиховог контакта са жртвама, чиме би се унапредила њихова свест о потребама жртава и омогућило да поступају са жртвама непристрасно, са поштовањем и професионално. Ставом 2. Истог члана Директиве, предвиђено је да, без предрасуда у односу на судску независност и разлике у организацији правосудних система у оквиру Европске уније, државе чланице треба да захтевају од оних који су надлежни за обуку судија и тужилаца који учествују у кривичним поступцима да им обезбеде основну и специјализовану обуку чиме би била унапређена њихова свест о потребама жртава. Ставом 3. истог члана Директиве, предвиђено је да, уз дужно поштовање независности ове правне професије, Државе чланице треба да препоруче спровођење тренинга адвоката и да им обезбеде основну и специјализовану обуку чиме би била унапређена њихова свест о потребама жртава. Четвртим ставом Директиве, предвиђено је да Државе чланице пу-

тем јавних сервиса или кроз финансирање организација које пружају подршку жртвама, охрабре оне иницијативе које су усмерене на омогућавање онима који пружају подршку жртвама и службама ресторативне правде да добију адекватан тренинг на нивоу који одговара њиховом контакту са жртвама и који уважава професионалне стандарде чиме се обезбеђују да су те услуге пружене непристрасно, са поштовањем и професионално.

Ставом 5. Директиве, предвиђено је да, у складу са њиховим дужностима, природом контакта са жртвама, обука треба да омогући пружаоцима да препознају жртве и да поступају са њима с поштовањем, професионално и без дискриминације.³³

У оквиру Процене потреба за обукама у области подршке и помоћи жртвама и сведоцима кривичних дела спроведене у периоду септембар-новембар 2019. године, анализирано је пет кључних питања, од стране тима стручњака Института за криминологију и социолошка истраживања: обухват обука у смислу полазника; тематски обухват обука, методика, трајање обука и број и професионални профил предавача.

Након што су подаци прикупљени применом посебног упитника, одржани су консултативни састанци са представницима Високог савета судства, Министарства унутрашњих послова, Криминалистичко-полицијског универзитета, Правосудне академије и Адвокатске академије. Поред тога, консултације су спроведене и са представницима организација цивилног друштва које делују у предметној области, као и са представницима правних факултета који имају, или планирају да оснују правне клинике.

Обрадом свих прикупљених података утврђено је да је неопходно да обуком буду обухваћене следеће категорије полазника:

- контакт тачке у основним судовима, основним и вишим јавним тужилаштвима и полицијским управама;
- судије;
- заменици јавних тужилаца;
- судијски и јавнотужилачки помоћници из чијих редова ће се регрутовати будући пружаоци помоћи и подршке у службама при вишим судовима у Републици Србији;
- волонтери у оквиру организација цивилног друштва које су заинтересоване за укључивање у Националну мрежу;
- полицијски службеници (инспектори) који неће имати функцију контакт тачака али који у свом свакодневном раду долазе у контакт са жртвама;
- професори и асистенти правних факултета који имају (или планирају да оснују) правне клинике у областима које имају додира са правима жртава.

Након обављених интервјуа установљено је, да поред захтева које доноси Директива, као и новог стратешког оквира, у обуке обавезно треба укључити и знања о техникама комуникације и неопходне психолошке подршке жртвама. Поред тога, као једна од важних тема препозната је и вештина интервјуа са циљем индивидуалне процене потреба и попуњавање упитника. Истакнуто је и да је приоритет да контакт тачке савладају листу информација које су неопходне и које ће бити доступне жртвама у првом контакту са институцијама, док носиоци правосудних функција треба да савладају и не-

³³ Видети шире: Kolaković-Bojović, M., Turanjanin, V., Tilovska, E. (2018) "Support to victims of crime: EU standards and challenges in Serbia", in: Ilik, G., Stanojaska, A. (ed.) *Towards a better future: The rule of law, democracy and polycentric development*, Bitola: Faculty of Law, St. Kliment Ohridski, University of Bitola, 125-135; Стевановић, И. Вујић, Н. (2020) *op. cit.* стр. 103-105.

давно усвојене Смернице за унапређење судске праксе у поступцима за накнаду штете жртвама тешких кривичних дела у кривичном поступку.

У погледу методике обука, представници стручне и научне јавности мишљења су да би фокус требало усмерити на организацију радионица и различитих видова практичне наставе (симулације случаја), при чему би се формирали мешовити тимови припадника полиције, тужилаца и судија. Утврђена је и потреба дизајнирања улазног и излазног теста, што би уједно помогло селекцији будућих тренера. Када је у питању трајање обука, утврђено је да трајање обука не може бити униформно за све категорије полазника. Нема сумње да вишедневне обуке дају најбољи ефекат, нарочито ако су организоване ван места запослења полазника, чиме им се дозвољава да се фокусирају на обуке, без могућности да део дана проведу на радом месту. Ипак, тешко је обезбедити вишедневно присуство полазника запослених у институцијама, али и довољна финансијска средства у оквиру пројекта (имајући у виду велики број полазника), а поставља се и питање одрживости. Имајући све ово у виду, искристалисао се став да би за контакт тачке и пружаоце било потребно организовати вишедневне тренинге, док би за судије, тужиоце и друге полицијске службенике поред контакт тачака, требало организовати "кондензовану" једнодневну обуку.

Што се тиче броја и профила предавача, након обављених консултација, сви су се сложили да превасходно треба почети од већ постојећих ресурса. Тако нпр. представници Правосудне академије мишљења су да треба искористити базу тренера из реда судија и тужилаца, будући да су већ прошли низ обука релевантних за ову област, те је потребно само надоградити њихова знања и вештине. Слично, представници Адвокатке коморе Србије су предложили да се по истом принципу укључе адвокати који су руководили обукама у области кривичног права (имплементација Законика о кривичном поступку). Поред тога, закључено је да је потребно укључити представнике организација цивилног друштва са респектабилним искуством у овој области, као и представнике академске заједнице и практичаре који су кроз чланство у управном одбору пројекта и радној групи за израду новог стратешког оквира, показали завидан ниво знања и вештина. Поред стручњака у области права жртава, одређене тематске целине захтевају укљученост психолога и комуниколога.³⁴

³⁴ Мером 1.4 из Радног текста Акционог плана (Јачање стручних капацитета у области остваривања права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији) предвиђена је израда програма обука и њиховог спровођења за неколико циљних група: пружаоци услуга (примарне и специјализоване подршке); представници правосуђа (судије и заменици јавних тужилаца), и адвокатуре; полицијски службеници и правосудна стража. Поред наведених група чије су обуке предвиђене у прве три године спровођења Стратегије, Акционим планом је дефинисано да ће на крају периода обухваћеног Акционим планом бити организован састанак чији је циљ препознавање потреба за обукама у области просвете и система здравствене заштите, са фокусом на школским психолозима, педијатрима и лекарима хитне медицинске помоћи. Имајући у виду изостанак стратешког и систематског приступа овој области у претходном периоду, те чињеницу да су све активности биле базиране на пројектној подршци и самим тим биле *ad hoc* карактера, показало се неопходним да се пре почетка израде и спровођења оваквих тренинг програма, приступи детаљној и свеобухватној процени потреба за обукама о правима жртава и сведока и предстојећим реформским корацима, аштојеповеренотиму Института за криминолошка и социолошка истраживања. Видети шире: "Процена потреба за обукама у области подршке и помоћи жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији" (2019) Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

5. Успостављање мреже служби подршке сведоцима и жртвама

Корак који је у процесу усаглашавања са Директивом најзахтевнији у организационом и финансијском смислу, мишљења смо, представља успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на територији читаве Републике Србије.³⁵ Настајања да се учине помаци у овој области, годинама уназад били су засновани на различитим видовима билатералне пројектне подршке, па су и њихови резултати били орочени трајањем пројекта и делимо мишљење са оним ауторима који сматрају да из наведеног разлога нису донели и одрживо системско решење.³⁶ Имајући у виду сложеност овог задатка, Акционим планом је предвиђено да након аналитичке, уследи фаза израде и примене националне стратегије којом се уређује унапређење права оштећених (жртва) и сведока кривичних дела и пратећи акциони план, којим се прецизира садржина и динамика неопходних активности за успостављање мреже, као што су: усклађивање нормативног оквира са правним тековинама ЕУ; мапирање постојећих пружалаца и њихово повезивање уз успостављање центара за координацију за правосудје и полицију; процена потреба за обуком и њихово спровођење; развој свеобухватне базе података коју ће користити полиција, тужилаштво и судови, успостављање надзорног механизма у области права жртва и сведока, кампања подизања свести јавности о правима жртва, као и унапређење инфраструктуре.³⁷

Иако се са активностима на усвајању Стратегије већ касни, охрабрује чињеница да су кораци реализовани у оквиру пројекта који је током 2015. и 2016. године спроводила Мисија ОЕБС-а у Републици Србији и Светска банка, постављени темељи новог, свеобухватног система служби подршке и помоћи жртвама и сведоцима на националном нивоу. У складу са закључцима из поменутих Анализа,³⁸ овај систем би требало да се заснива на три кључна принципа: доступност, максимално искоришћење постојећих ресурса и одрживост. Када је реч о доступности, њу карактерише неколико битних елемената: максимална територијална покривеност, чиме би се избегла концентрација пружалаца искључиво у већим градовима а нарочито у Београду, равномерна географска расподела пружалаца и уједначена структура услуга на читавој територији Републике Србије, као и постојање прецизног плана за постепено унапређење доступности мреже, како у географском, тако и у погледу разноврсности доступних услуга, са јасно дефинисаном динамиком развоја. Питање максималног искоришћења постојећих ресурса пада у круг суштинских питања и подразумевало би: мапирање постојећих пружалаца услуга,

³⁵ Активност 3.7.1.20 из Акционог плана за Поглавље 23.

³⁶ Kolaković-Bojović, M. (2016) "Victims and witnesses support in the context of the accession negotiations with EU", in: *European Integration: Justice, Freedom and Security*, Police Academy & Hanns Seidel Stiftung, Tara-Belgrade, pp. 355-365.

³⁷ Видети шире: Колаковић-Бојовић (2017) "Жртва кривичног дела (Поглавље 23 - норма и пракса у Републици Србији)", у: Бејатовић, С. (ур.) *Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) : кривично-правни аспекти*, предавање по позиву на LVII редовном годишњем саветовању Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & "IN-TERMEX", стр. 144 - 146.

³⁸ Veteinen, S. (2015) Извештај о процени потреба у вези са стањем у области подршке сведоцима/жртвама у кривичноправном систему Србије, Мисија ОЕБС-а у Србији.; Анализа права жртва и услуга у Србији и њихова усклађеност са Директивом 2012/29/ЕУ, Светска банка, Мултидонаторски поверенички фонд за подршку сектору правосудја у Србији, август 2016.

мапирање доступних услуга,³⁹ формирање јединствене и лако доступне базе података о пружаоцима и врстама услуга, спровођење јавне кампање са циљем упознавања грађана са правима жртава и сведока у правном систему Републике Србије као и доступним услугама подршке и умрежавања постојећих пружалаца који испуњавају јасне, објективне и унапред познате критеријуме, како из реда институција Републике Србије, тако и организација цивилног друштва.

За успостављање иницијалне мреже служби осигурана је пројектна подршка у оквиру ИПА 2016, али један од кључних изазова биће обезбеђивање њене одрживости. У том смислу, мишљења смо да ће бити неопходно и формирање посебног фонда за периодичну расподелу средстава пружаоцима подршке и идентификовање извора прилива средстава у Фонд (попут игра на срећу, одузета имовина стечена кривичним делом, средства прикупљена применом начела опортунитета кривичног гоњења, новчане казне, итд.). Упоредна искуства показују да је најефикаснији систем по коме се конкурси за доделу средстава организују периодично, при чему се, приликом њихове доделе, цене резултати постигнути у претходном периоду као и предложени програми у предстојећем, са посебним акцентом на способност организације да обезбеди сопствену финансијску контрибуцију или мобилише волонтере.⁴⁰ Поред финансијске, постоји и потреба да се обезбеди одрживост у погледу квалитета услуга у том смислу неопходно је успостављање система специјализоване обуке са акцентом на тренингу за тренере. Ово је од кључног значаја за обезбеђивање континуитета у погледу квалитета услуга, нарочито ако се има у виду да су пружаоци често волонтери, као и да су досадашња искуства показала да су биле једнократног карактера и неуједначеног квалитета. Битан сегмент одрживости огледа се и у постојању координационог механизма који прати и унапређује рад мреже. Овакав механизам требало би да укључи Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, Високи савет судства, Државно веће тужилаца, Републичко јавно тужилаштво, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Поред праћења и унапређења рада мреже, улога координационог тела би се могла огледати и у надзору и контроли квалитета пружених услуга.

6. Закључне напомене

Унапређење стратешког и законодавног оквира је од посебног значаја за заштиту жртава и сведока током кривичног поступка. У циљу побољшања нормативног оквира за унапређење права жртава и сведока кривичних дела, а имајући у виду поједина истраживања и анализе које су сачињене с циљем сагледавања тренутног стања, констатујемо да је Република Србија у одређеној мери већ предузела важне кораке на усклађивању са међународно-правним стандардима, посебно одредбама Директиве. Међутим, и даље су потребне одређене измене, између осталог, у делу који се односи на: 1) уклањање термилошке недоумице у погледу односа појмова "жртва" и "оштећени", 2) унапређење права на правну помоћ, 3) права на информисање (благовремена и тачна информисаност о правима жртве и статусу кривичног предмета у којој се она појављује као оштећена) 4) права на превођење, 5) права на остваривање имовинскоправног захте-

³⁹ На мапирању постојећих пружалаца услуга, као и мапирање доступних услуга било је већ предмет појединих пројектних активности али наведено захтева коегзистентност и континуитет истраживања у датој области јер су промене могуће на месечном/кварталном нивоу.

⁴⁰ Колаковић-Бојовић (2017) *op. cit.*, стр.144-145.

ва, б) установљавање "индивидуалне процене" ради утврђивања посебних потреба у сваком конкретном случају, итд. На наведеном аутору овог рада инсистирају и указују да је поред измена кривичног законодавства, неопходно одређене интервенције извршити и у правосудном организационом законодавству.

Међутим, још једном морамо да нагласимо, да ће најзахтевније у организационом и финансијском смислу, представљати успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на територији читаве Републике Србије. Као што смо указали, закључено је да овај систем треба да се заснива на три кључна принципа: доступност, максимално искоришћење постојећих ресурса и одрживост. Максимална територијална покривеност мора да буде правило, чиме би се избегла досадашња концентрација пружалаца услуга искључиво у већим градовима а нарочито у Београду. Да би се наведено постигло неопходно је постојање прецизног плана за постепено унапређење доступности мреже, како у географском, тако и у погледу разноврсности доступних услуга, са јасно дефинисаном динамиком развоја.

Све наведено мора да буде праћено и дефинисаним систем обука у области заштите права жртава и сведока. Програми обука морају бити сачињени занеколико циљних група: пружаоце примарне и специјализоване подршке, представнике правосуђа (судије и заменике јавних тужилаца) и адвокатуре, полицијске службенике и правосудну стражу. Нацртом Стратегије и Акционим планом предвиђено да ће на крају периода обухваћеног Акционим планом бити организован састанак чији је циљ препознавање потреба за обукама и у области просвете и система здравствене заштите, са фокусом на школским психолозима, педијатрима и лекарима хитне медицинске помоћи. Најважније је да лица која ће бити укључена у индивидуалну процену потреба жртава или њихову заштиту или дефинисање заштитних мера, треба да добијају свеобухватну специјализовану обуку о томе како да спроведу процену. Активности државе у овој области треба да буду праћене и адекватним смерницама и препорукама.

Литература

1. *Анализа права жртава и услуга у Србији и њихова усклађеност са Директивом 2012/29/ЕУ, Светска банка, Мултидонаторски поверенички фонд за подршку сектору правосуђа у Србији, август 2016.*
2. Бејатовић, С., *Директива 2012/29/ЕУ и кривично законодавство Србије (степен усаглашености и мере за постизање захтеваног степена усаглашавања)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, септембар 2018 (доступно на сајту www.podrskazrtvama.rs)
3. Бејатовић, С. (2020) "Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)", стр. 13-40, у: Бејатовић, С. (ур.) *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
4. Bentham, J. (1996) "Of the principle of utility", in: *An Introduction to the principles of morals and legislation*.
5. Coady, M. M., Coady, C. A. J. (1995) "There Ought to be a Law Against it: Reflections on Child Abuse, Morality and Law" in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995, pp. 128-139.
6. Kolaković-Bojović, M. (2016) "Victims and witnesses support in the context of the accession negotiations with EU", in: *European Integration: Justice, Freedom and Security*, Police Academy & Hanns Seidel Stiftung, Tara-Belgrade, pp. 355-365

7. Колаковић-Бојовић (2017) "Жртва кривичног дела (Поглавље 23 - норма и пракса у Републици Србији)", у: Бејатовић, С. (ур.) *Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) : кривичноправни аспекти*, предавање по позиву на LVII редовном годишњем саветовању Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & "INTERMEX", стр. 140 - 150.
8. Kolaković-Bojović, M. (2018) "Child Victims in Serbia - Normative Framework, Reform Steps and EU Standards", in: Stevanović, I. (ed.) *Child Friendly Justice*, Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, pp. 171-183.
9. Kolaković-Bojović, M., Turanjanin, V., Tilovska, E. (2018) "Support to victims of crime: EU standards and challenges in Serbia", in: Plik, G., Stanojsovska, A. (ed.) *Towards a better future: The rule of law, democracy and polycentric development*, Bitola: Faculty of Law, St. Kliment Ohridski, University of Bitola, 125-135.
10. Обретковић, М. (1998) "Насиље у породици и права детета на заштиту", *Темида*, година 1, бр. 4.
11. Стевановић, И. (2014) "Кривичноправни системи заштита малолетних лица (национални нормативни аспект)", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: International Management Group- IMG, стр. 30-42.
12. Стевановић, И. (2016) "Реформа малолетничког правосуђа у светлу упроса придруживања Србије Европској унији", у: Бејатовић, С. (ур.) *Европске интеграције и казнено законодавство (Поглавље 23 - норма, пракса и мере хармонизације)*, Златибор, Септембар 2016, LVI редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр. 589 - 598.
13. Стевановић, И. (2019) "Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите", у: Бејатовић, С. (ур.) *Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународноправни стандарди и стање у Србији)*, LIX редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, стр. 156-169.
14. Стевановић, И. Вујић, Н. (2020), "Малолетно лице и друге посебно осетљиве категорије жртава кривичних дела (међународни правни стандарди и кривичнопроцесно законодавство Србије)" у: Бејатовић, С. (ур.), *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења)*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији, стр. 95-110.
15. Стојановић, З. (1987) *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд.
16. Шкулић, М. (1999) "Кривичнопроцесни положај деце – жртаванасиља", *Темида*, бр. 3-4, година 2.
17. Шкулић, М. (2011) "Поступак у коме се појављује оштећено малолетно лице" у: *Малолетничко кривично право*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду & "Службени гласник", стр. 348-366.
18. Шкулић, М. (2015) *Положај жртве кривичног дела/ оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије*, Београд.
19. Шкулић, М., (2014) "Заштита деце/ малолетних лица као оштећених и сведока у кривичном поступку", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: International Management Group- IMG, стр. 43-63.
20. Шкулић, М., *Нормативна анализа положаја жртве кривичног дела/ оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије: актуелно стање, потребе и могуће промене*, Мисија ОЕБС-а у Србији, децембар 2015 (доступно на сајту www.podrskazrtvama.rs)
21. Шкулић, М. (2016) "Положај жртве/ оштећеног у кривичноправном систему Србије уопште и у односу на Директиву ЕУ 2012-29", у: Игњатовић, Ђ. (ур.) *Казнена реакција у Србији VI део, едиција Crimen*, Београд. Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 40-80.
22. Шкулић, М. (2020) "Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (директива 2012/29 ЕУ) и други међународноправни стандарди (степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења)", стр. 55-77, у: Бејатовић, С. (ур.) *Жртва кривичног дела и кривич-*

ноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења), Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.

23. Veteinen, S. (2015)Извештај о процени потреба у вези са стањем у области подршке сведоцима/ жртвама у кривичноправном систему Србије, Мисија ОЕБС-а у Србији

Одабрани инструменти

Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25.октобра 2012. године којом се успостављају минимални стандарди у вези са правима, подршком и заштитом за жртве кривичних дела и замењује Оквирна одлука Савета 2001/220/ПУП (SL L 315 од 14. 11. 2012.)

Акциони план за Поглавље 23, доступно на: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>

European Union Common Negotiation Position for Chapter 23, available on: <http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf>.

Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, Annex, Odeljak, V-XIV, ECOSOC Resolution 2005/20,

<http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>, 23.7.2017.

Смернице за унапређење судске праксе у поступцима за накнаду штете жртвама тешких кривичних дела у кривичном поступку, Врховни касациони суд Републике Србије, август 2019 године

Закон о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији, "Службени лист СРЈ- Међународни уговори", бр. 22/02.

Закон о потврђивању Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, "Службени гласник РС- Међународни уговори", бр. 1/2010.

Законик о кривичном поступку, "Службени гласник РС", бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, "Службени гласник РС", број 85/05